

مجلس یازدهم: راهکارهای تقویت باورهای دینی

حجت الاسلام والمسلمین محمد سبحانی نیا*

اشاره

افکار، باورها و اعتقادات، افعال و رفتار انسان را می‌سازد و خاستگاه و ریشه انگیزه‌های آدمی، همان نگرش‌ها و اندیشه‌های اوست؛ به تعبیر دیگر، رفتار هر کسی با جهان‌بینی او ارتباط مستقیم و تنگاتنگ دارد. کسی که به ظاهر به خدا و معاد ایمان دارد، ولی هنجارشکنی می‌کند، در حقیقت، باوری به آخرت و پاسخگویی بعد از مرگ ندارد. بی‌جهت نیست که سست کردن باورهای دینی، در دستور کار نظام استکباری قرار گرفته است. آنها می‌دانند آنچه می‌تواند انسان را از آسیب‌های اجتماعی و آلودگی به گناهان مصون دارد، باورهای دینی است. به گفته معاون امور استان‌های سازمان صدا و سیما، هم‌اینک بیش از ۲۵۷ شبکه ماهواره‌ای تلویزیونی علیه اعتقادات و ایمان جامعه ما برنامه تولید و پخش می‌کنند؛ اما در دهه هفتاد، تنها دو شبکه منافقین و سلطنت طلب وجود داشت.^۱ این شبکه‌ها، در راستای تبلیغ مذاهب خرافی مثل: شیطان‌پرستی، القای شخصی بودن دین و ایجاد شک و تردید حتی در مسلمات دین اسلام فعالیت می‌کنند. برای رویارویی با تهاجم فرهنگی ناشی از استفاده از فضای سایبری، چاره‌ای جز تقویت باورهای دینی در بین جوانان نیست.

این نوشتار، می‌کوشد راهکارهای تحکیم اعتقادات و باورهای دینی را با بهره‌گیری از قرآن مجید و روایات معصومان علیهم‌السلام شناسایی نماید.

۱. بهره‌مندی از علوم و معارف دینی

ایمان عملی، ثمره ایمان نظری و میوه شناخت و آگاهی از حقیقت است. ایمان و عقیده، از

* عضو هیئت علمی دانشگاه کاشان.

شناخت و آگاهی سرچشمه می‌گیرد. تمامی فقهای شیعه معتقدند که تقلید در اصول دین، جایز نیست و انسان باید با فکر و تحقیق و دلیل، این اصول را بپذیرد و به آنها یقین پیدا کند. بنابراین، هر شیعه باید اعتقادات خود را مستدل سازد و مطالعه و تحقیق در مسائل دین، به‌ویژه مسائل اعتقادی را جزء برنامه‌های روزانه خویش قرار دهد و روزبه‌روز بر عمق و گستره اطلاعات دینی خود بیفزاید، تا بتواند ساحت اعتقاداتش را از آسیب‌های فکری حفظ نماید. پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمود: «أَفْ لِكُلِّ مُسْلِمٍ لَا يَجْعَلُ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ يَوْمًا يَتَفَقَّهُ فِيهِ أَمْرٌ دِينِي؛^۱ وای بر هر مسلمانی که در هر هفته‌ای، روزی را برای تفقه در دین قرار ندهد.» امام علی عَلِيٌّ نیز می‌فرماید: «وَقَوِّهِ بِالْيَقِينِ وَتَوَزَّهِ بِالْحِكْمَةِ؛^۲ دل خود را با یقین محکم و با حکمت نورانی نما.»

هرچه شناخت آدمی دقیق‌تر و عمیق‌تر باشد، ایمان و عقیده‌اش از قوت و ژرفای بیشتری برخوردار خواهد بود. زندگی در عصر اطلاعات و سهولت فوق‌العاده نشر افکار، مقتضیاتی دارد که گریزی از آنها نیست؛ از جمله اینکه نوجوان امروزی از طریق گوشی همراه خود، به شبکه اجتماعی متصل است و لحظه‌به‌لحظه در معرض بمباران اعتقادی قرار دارد. شبیه، بسان بیماری واگیردار است که اگر درست و سریع درمان نشود، ممکن است هم فرد مبتلا را گرفتار کند و هم به دیگران سرایت نماید و آنان را نیز بیمار سازد. در این راستا، جوانان و خانواده‌ها مسئولیت دارند. امام علی عَلِيٌّ خطاب به جوانان فرموده است: «يَا مَعْشَرَ الْفُتْيَانِ، حَصِّنُوا أَعْرَاصَكُمْ بِالْأَدَبِ وَ دِينَكُمْ بِالْعِلْمِ؛^۳ ای جوانان! آبرویتان را با ادب، و دینتان را با دانش حفظ کنید.»

والدین و مربیان و مراکز فرهنگی و رهبران دینی نیز باید پاسخگویی عالمانه به سؤالات و شبهات دینی جوانان را وظیفه فوری خود بدانند و آن را جهاد فرهنگی قلمداد نمایند. امام علی عَلِيٌّ می‌فرماید: «عَلِّمُوا صِبْيَانَكُمْ مِنْ عِلْمِنَا مَا يَنْفَعُهُمُ اللَّهُ بِهِ لَا تَغْلِبْ عَلَيْهِمُ الْمُرْجئةُ بِرَأْيِهَا؛^۴ به کودکان خود از دانش ما چیزی بیاموزید که خداوند به واسطه آن، سودشان بخشد و [فرقه] مرجئه با آرای خود بر آنان چیره نشوند.» متأسفانه، امروزه بعضی از والدین در این امر جدیت به خرج نمی‌دهند و همان‌طور که برای اموری مانند فراگیری زبان انگلیسی، تهیه و مسائل کمک‌آموزشی

۱. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱، ص ۱۷۶.

۲. صبحی صالح، نهج البلاغه، نامه ۳۱.

۳. یعقوبی، تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۱۰.

۴. حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۱۹۷.

نظیر کامپیوتر و تبلت مبالغ فراوانی هزینه می کنند، به عمق بخشیدن به باورهای دینی فرزندان خود، همت نمی گمارند.

باور به کلام نورانی پروردگار که می فرماید: «أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى؛^۱ آیا نمی داند که خداوند [اعمال و افکار او را] می بیند»، موجب عدم ارتکاب گناه و رعایت حدود الهی می گردد. این آیه شریفه، با عبارت کوتاه، این حقیقت بزرگ را تبیین می کند که دنیا به دور بین مدار بسته حق تجهیز شده است و باید همیشه به یاد داشته باشیم که لحظه لحظه زندگی مان در معرض دید الهی قرار داریم. در نتیجه، بایسته است که مراقبت بیشتری از خود داشته باشیم.

۲. عمل به دستورهای الهی

افزایش و ارتقای بیش و باورهای دینی، در گرو عمل به دستورهای خداوند است. امام باقر علیه السلام می فرماید: «مَنْ عَمِلَ بِمَا يَعْلَمُ عِلْمَهُ اللَّهُ مَا لَمْ يَعْلَمْ؛^۲ کسی که به علم و دانایی اش عمل کند، خداوند آنچه را نمی داند به او می آموزد.» در اینجا به بعضی از راهکارهای عملی که به تقویت باورها می انجامد، اشاره می کنیم.

الف. رهایی از وابستگی ها

عقل و دل، دو بخش اصلی در وجود آدمی است و هر یک رسالتی مخصوص به خود دارد. در این میان، دل، مرکز فرماندهی وجود انسان است و نقش کلیدی در رشد و کمال او ایفا می نماید. علم، عقل را روشن می کند؛ اما دل را روشنی نمی بخشد. اساساً کار دل، پس از فعالیت ذهن و تحصیل علم شروع می شود؛ به بیان دیگر، آدمی بعد از نیل به دانش عقلی، تصمیم می گیرد به علم خود باور پیدا کند و البته هنگامی می تواند چنین تصمیمی بگیرد که دلش در اختیار او باشد؛ اما متأسفانه، بعضی دل خود را به دنیا، لذت های نفسانی و هواهای شیطانی بسته اند و کلام حق در آنان اثری ندارد؛ چنان که خدای متعال می فرماید: «إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ؛^۳ در این (هلاک پیشینیان)، یادآوری است برای آن کس که دارای دل باشد.» بنا بر آیات قرآن و روایات، چه بسا انسان عقلاً به مرحله یقین به خداوند می رسد، اما دل او به حق کافر

۱. سوره علق، آیه ۱۴.

۲. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۷۵، ص ۱۸۹.

۳. سوره ق، آیه ۳۷.

است. قرآن مجید در مورد فرعون و فرعونیان می‌فرماید: «وَ جَحَدُوا بِهَا وَ اسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ؛^۱ با وجود اینکه به آیات الهی یقین داشتند، به آن کفر می‌ورزیدند.»

از این آیه استفاده می‌شود که درک عقلی و علم برهانی تنها، در حالات قلب تأثیری ندارد؛ بلکه لازم است این علوم، با قلب انسان پیوند خورده، در عمق جان او جای گیرد و از مرتبه عقل و نفس تجاوز کند و به مرتبه قلب که محل نور ایمان است، برسد و البته راه تحصیل چنین چیزی، رهایی از تعلقات مادی است. اموری چون خواهش‌ها و امیال نفسانی، تأثیر عوامل شناختی را خنثا می‌کنند و سبب می‌شوند انسان به بینش‌های خویش عمل نکند. امام علی علیه السلام می‌فرماید: «وَمَنْ عَشِقَ شَيْئًا أَغَشَى بَصَرَهُ وَ أَمْرَضَ قَلْبَهُ فَهُوَ يَنْظُرُ بِعَيْنٍ غَيْرِ صَاحِحَةٍ وَ يَسْمَعُ بِأُذُنٍ غَيْرِ سَمِيعَةٍ؛^۲ هر آن کس که به چیزی عشق ورزد، آن عشق، چشم او را کور، و قلبش را بیمار می‌کند. چنین فردی، با چشم ناسالم می‌نگرد و با گوش ناشنوا می‌شنود.»

کفر، با وجود یقین به حق

در زمان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله عده‌ای از مسیحیان که در منطقه‌ای به نام «نجران» زندگی می‌کردند، برای بحث و مناظره با رسول خدا صلی الله علیه و آله به مدینه آمدند. آنان با وجود آنکه در بحث مغلوب گردیدند، حاضر به پذیرش اسلام نشدند. از این رو، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آنان را به مباحله دعوت کردند.^۳ در روز موعود با دیدن چهره‌های نورانی همراه پیامبر صلی الله علیه و آله همچون حضرت فاطمه و حسنین علیهما السلام، از مباحله خودداری کردند. شگفت آنکه با وجود آشکار شدن حقانیت پیامبر صلی الله علیه و آله، باز هم حاضر نشدند اسلام اختیار کنند و گفتند جزیه می‌دهیم! پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله علت خودداری آنان از پذیرش حق را، تمایل به صلیب و عادت به خوردن شراب و گوشت خوک معرفی کردند.^۴

ب. ترک گناه

بذر معارف و باورهای دینی، در جایی به خوبی رشد و نمو می‌کند که خالی از هرگونه ناپاکی باشد. گناه و آلودگی قلبی، همچون بیماری خوره به جان انسان می‌افتد و روح ایمان را می‌خورد و از بین می‌برد و کار به آنجا می‌رسد که سر از تکذیب آیات الهی در می‌آورد و از آن هم فراتر می‌رود و او را به استهزا و سخریه پیامبران و آیات الهی و می‌دارد و به مرحله‌ای می‌رسد که دیگر

۱. سوره نمل، آیه ۱۴.

۲. صبحی صالح، نهج البلاغه، خطبه ۱۰۹.

۳. سوره آل عمران، آیه ۶۱.

۴. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۳۵، ص ۲۶۲.

هیچ اندرز و اندازی در او مؤثر نیست و جز تازیانه عذاب دردناک الهی، راهی باقی نمی ماند! قرآن مجید گناه و لغزش را، نتیجه انحراف در عمل و عقیده دانسته، می فرماید: «ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ أَسَاءُوا السَّوَأَىٰ أَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِئُونَ»^۱ سپس، انجام کسانی که اعمال بد مرتکب شدند، به جایی رسید که آیات خدا را تکذیب کردند و آن را به سخره گرفتند! حضرت زینب رضی الله عنها در خطبه معروفش که در شام در مقابل یزید بیان فرمود، با استناد به آیه فوق به او گوشزد کرد:

«اگر تو امروز با این اشعار کفرآمیز، اسلام و ایمان را انکار می کنی و به نیاکان مشرکت که در جنگ بدر به دست مسلمانان کشته شدند، می گویی: ای کاش بودید و انتقام گیری مرا از خاندان بنی هاشم می دیدید، جای تعجب نیست؛ این، همان چیزی است که خدا فرموده: مجرمان، سرانجام آیات ما را تکذیب می کنند.»^۲

ج. محبت به اهل بیت علیهم السلام

راه دیگر برای تقویت باورهای دینی و مذهبی، محبت و عشق است. هر اندازه عشق و محبت همراه با شناخت و معرفت انسان به باورهای مذهبی، بیشتر باشد، باور معنوی او قوی تر خواهد بود. روزی رسول خدا صلی الله علیه و آله به اصحاب خود فرمود: کدام یک از دستاویزهای ایمان برای چنگ زدن محکم تر است؟ عرض کردند: خدا و رسولش آگاه ترند. نماز، زکات، روزه و حج، از جمله پاسخ هایی بود که برخی اصحاب مطرح کردند. آن حضرت فرمود: «لِكُلِّ مَا قُلْتُمْ فَضْلٌ وَ لَيْسَ بِهِ وَ لَكِنْ أَوْثَقُ عُرَى الْإِيمَانِ الْحُبُّ فِي اللَّهِ وَ الْبُغْضُ فِي اللَّهِ وَ تَوَالِي أَوْلِيَاءِ اللَّهِ وَ التَّبَرُّي مِنْ أَعْدَاءِ اللَّهِ»^۳ برای همه آنچه گفتید، ارزش ویژه ای است؛ ولی مطمئن ترین دستاویز ایمان، حب در راه خدا و بغض در راه خدا و دوست داشتن اولیای خدا و بیزاری از دشمنان خداست.»

امیر مؤمنان علیه السلام به اصحابش فرمود: «فَطُوبَى لِمَنْ رَسَخَ حُبُّنَا أَهْلَ النَّبِيِّ فِي قَلْبِهِ لِيَكُونَ الْإِيمَانُ أَثْبَتَ فِي قَلْبِهِ مِنْ جَبَلٍ أُحِدٍ فِي مَكَانِهِ وَ مَنْ لَمْ تَصِرْ مَوَدَّتِنَا فِي قَلْبِهِ انَّمَا الْإِيمَانُ فِي قَلْبِهِ كَانَمِيَاثِ الْمِلْحِ فِي الْمَاءِ»^۴ خوشا به حال کسی که محبت ما اهل بیت در قلب او رسوخ

۱. سوره روم، آیه ۱۰.

۲. ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۶، ص ۳۷۴.

۳. همان، ص ۱۲۵.

۴. سلیم بن قیس هلالی، کتاب سلیم بن قیس، ص ۸۳۰.

داشته باشد. ایمان در قلب چنین کسی ثابت‌تر از کوه احد در مکانش خواهد بود و هر کس دوستی ما در دلش جای نگیرد، ایمان در قلبش مانند نمک در آب ذوب خواهد شد.»

حکایت ذیل، نتیجه محبت اهل بیت علیهم‌السلام و افزایش دین‌باوری است: روزی حارث همدانی به حضور امیر مؤمنان علیه‌السلام آمد. امام از علت آمدن او جویا شد. او گفت: علاقه به شما مرا به اینجا کشانیده است. حضرت فرمود: ای حارث! تو مرا دوست داری؟ گفت: بلی، والله یا امیرالمؤمنین! حضرت فرمود: بدان که هیچ بنده‌ای از دوستان ما نمی‌میرد، مگر اینکه در هنگام مردن مرا آن طوری که دوست دارد، می‌بیند. چون بینی مرا که دشمنان خود را از حوض کوثر دور می‌کنم، خوشحال خواهی شد و چون بینی که بر صراط می‌گذرم و علم محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله به دست من است و پیش حضرت رسول صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌روم، چنان مرا خواهی دید که مشعوف و مسرور می‌شوی.»^۱

د. روش الگویی

مؤثرترین راه و روش تقویت دین‌باوری افراد، به‌ویژه نسل جوان، روش الگویی است. منظور از «الگو»، نمونه عینی و مشهود یک فکر و عمل در ابعاد گوناگون است که برای رسیدن به کمال، از سوی دیگران پیروی می‌شود. قرآن کریم بر معرفی الگو به اهل ایمان، توجهی تام و خاص دارد و در آیات متعدد، پیامبر خود را به یادآوری الگو دعوت می‌کند؛ مانند: «وَأَذْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ.»^۲ و با از حضرت محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله به عنوان اسوه و الگوی نیکو یاد کرده است: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ»^۳ قطعاً برای شما در [اقتدا به] رسول خدا، سرمشقی نیکوست.»

انسان‌ها در سراسر عمر با مشاهده اعمال و رفتار دیگران، به صورت مستقیم الگوپردازی می‌نمایند. بر این اساس، پدر و مادر، نخستین سرمشق‌های فرزند به حساب می‌آیند؛ زیرا کودک به دلایلی همچون: نیاز به غذا، پوشاک و مراقبت‌های گوناگون، به والدین وابسته است و همین وابستگی باعث می‌شود خودبه‌خود، آنان را به عنوان سرمشق برگزیند. کودکانی که مسائل

۱. شیخ طوسی، امالی، ج ۱، ص ۴۸.

۲. سوره ص، آیه ۴۵.

۳. سوره احزاب، آیه ۲۱.

اعتقادی و ارزشی و خلق و خوی رفتاری خود را در خانواده خویش پیدا می کنند، پیوسته در حال یادگیری و تجربه مسائل جدید هستند.

ه. همسویی گفتار و رفتار

در روان شناسی ثابت شده است که بخش بسیاری از یادگیری انسان، از راه چشم صورت می گیرد. رؤیت فاصله میان گفتن و بودن والدین و تضاد قول و فعل آنان، باور مردم، به ویژه نسل جوان را تخریب می کند. توصیه های کلامی در صورتی که با رعایت نکات روان شناختی انجام گیرد، تأثیر بسزایی خواهد داشت؛ ولی عدم هماهنگی میان قول و فعل، پند و اندرز مریبان را بی اعتبار می کند. در قرآن کریم، انسان هایی که در سخن، دیگران را به اعمال صالح دعوت کرده، ولی خود به آن عمل نمی کنند، شدیداً مورد نکوهش قرار گرفته اند: «أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَ تَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَعْقِلُونَ»^۱ آیا مردم را به نیکی دعوت می کنید؛ اما خودتان را فراموش می نمایید؛ با اینکه شما کتاب آسمانی را می خوانید؟ آیا شما اندیشه نمی کنید؟»

شاید علت این نکوهش، آن باشد که گفتار بی عمل، نوعی نفاق است که در وجود الگو و مریبی ظاهر می شود. این نفاق، قطعاً اعتماد فرزند از والدین را سلب خواهد کرد و آثار زیان باری را به دنبال دارد.

---

۱. سوره بقره، آیه ۴۴.